

DĚDICTVÍ A ŠANCE PRO NOVOU ČESKOU A SLOVENSKOU ARMÁDU

Všichni, kdo se pohybují uvnitř nebo poblíž armády, si uvědomují, že nová česká a slovenská armáda sice zdědí problematické dědictví, ale rozdělení republikám zároveň přináší jisté šance uspořádat své ozbrojené síly lépe než dosud. Předpokládá to, že se rozejdeme spravedlivě a slušně, nadále budeme žít ve vzájemně dobrých vztazích a samozřejmě vyvineme intelektuální a organizační úsilí k tomu, aby modely nových armád nejlépe odpovídaly našim bezpečnostním potřebám i materiálně finančním možnostem.

Není pochopitelně možné se touto problematikou zabývat v celém rozsahu. Zde je prezentován především přístup z hlediska společenských věd a lidského potenciálu československé armády.

Absence hlubšího analytického přístupu

Jinak se rodí a realizují změny ve stabilizované společnosti a státu, rozdílně pak v situaci doznívající revoluce. Ale to by nás nemělo zbavovat odpovědnosti hlubší analýzy relevantních problémů, které mají bezprostřední vztah k připravované změně. A to i v situaci, kdy je v realitě výrazně patrná dominance politiky. Ale tím spíše bychom měli upozorňovat politiky na úskalí jejich rozhodnutí.

Za pozitivní je nutné považovat fakt, že se přední politici výrazně explicitně vyjádřili o nutnosti existence ozbrojených sil. Tomu dříve bylo spíše při méně významných souvislostech. V souladu s tím je patrný i ústup krajních pacifistických či zjevně nihilistických tendencí.

Proč dochází k této změně?

Je to odraz zhodnocení skutečnosti, že se Evropa, zejména východní a jihovýchodní, dostala do těžkého a složitého období. S tím je spojena řada bezpečnostních rizik, která budou pro nástupnické státy ČSFR ještě nebezpečnější, než když byly obě republiky v jedné federaci, ať stále méně funkční. Zvláště tu může a bude působit destabilizace vojensko-politické situace v Evropě, vyúsťující v určité bezpečnostní vakuum v našem geostrategickém prostoru a konečně i nové síly na evropském válečnickém poli. Jde zvláště o fundamentalistickou pomoc muslimským bojovníkům v jugoslávské krizi, i když tím není možné v žádném případě sejmut odpovědnost z jiných protagonistů tohoto krvavého dramatu, zejména srbských ozbrojených sil.

Pro naše prognostickostrategické úvahy to znamená, že se nezbytně budeme muset daleko intenzivněji zabývat identifikací ohnisek napětí v Evropě, která mají vliv na naši bezpečnost.

Ale tady jde spíše o aktuální reakce a jejich průnik do strategickoprognostické roviny.

Vážnější je absence hlubších analýz zámyslů velmocí v našem prostoru. Geopolitická dimenze našim úvahám o bezpečnosti dost chybí a logicky pak rozhodnutí o eventuálních změnách v ozbrojených silách tuto determinaci postrádají.

I když samozřejmě je ke konci dvacátého století situace diametrálně rozdílnější, než tomu bylo v první polovině tohoto století, i když dnes se zájmy méně prosazují vojenskou silou, ale stále výrazněji a "bezpečněji" ekonomicky, přesto stojí za skutečně hlubokou geopolitickou analýzu, jaké zájmy mají v našem prostoru či jaké lze v dohledném časovém horizontu očekávat záměry zvláště Německa, Spojených států, Ukrajiny, Ruska, Francie a Anglie. Tím se nepodceňují zájmy našich menších bezprostředních sousedů, jako je Polsko, Maďarsko a Rakousko. I když můžeme konstatovat převahu kladných postojů, prezentovaných v rámci višegradské trojky (čtyřky) či trochu již skomírající pentagonály, resp. hexagonály, přesto nemůžeme nezaregistrovat třeba jen ojedinělé hlasy, že rozpad Československa je jen důsledkem jeho umělého vytvoření velmocemi po první světové válce.

Ale nebyl vznik a existence československého státu vlastně důležitou podmínkou přežití českého a slovenského národa?

Můžeme si však klást i otázky jiné: Může být Německo třeba skutečně protiváhou Francie, pokud nebude ovládat náš prostor? Někomu se možná tato otázka zdá anachronická, ale je skutečně tak bizarní?

Nebo co to udělá s našimi v podstatě plebejskými národy, bude-li v tomto prostoru necitlivě prosazována idea individuality, zvláště ve spojení s pragmaticky pojímanou úspěšností? Vůbec se tu tak trochu dostáváme do předmasarykovské éry, na něhož - Masaryka by všichni čelní politici najednou jakoby zapomněli, i když se k němu ještě donedávna vehementně hlásili. Tento diskontinuitní návrat do určité míry pak aktuálně oživuje kontrapozici plebejství a aristokratství, zajímavě se skrývající za polaritou levicových a pravicových politických seskupení.

Situace armády

Je zjevné, že zmíněná alespoň některá vnější rizika mohou být prohloubena vnitropolitickou nestabilitou našich zemí, zvýrazněná zvláště ekonomickými problémy a do určité míry také ekologickou situací. Za takového stavu může být armáda zcela věrohodně stabilizujícím činitelem. Samozřejmě soudržná armáda, nerozdíraná vnitřními konflikty. Řada lidí, zvláště z armády, se domnívá, že armáda již tímto stabilizujícím elementem byla a je. Méně to však sdílí nejružnější političtí představitelé.

Prestíž armády se obvykle významně zvyšuje v situaci vnějšího ohrožení. Toho bychom se však raději nechtěli dožít. Tím spíše je si však třeba uvědomit tuto potenciální schopnost armády. Je lehké ji rozložit, těžko znovu zkonsolidovat. I za situace, že československá armáda má za sebou komplikovanou historii posledních čtyř desetiletí. Proto ve vědomí dost značné části občanů nemá příliš vysokou hodnotu.

A to i za situace, kdy byla - ať někdo chce či nechce - garantem kontinuity československé státnosti. Ale v očích mnoha občanů je to pouze pouhoroňová státnost, a to zvláště u těch, kterým se režim překrývá se státností. I když dobře víme z historie většiny států, že prožily za tuto dobu nejružnější režimy. Není důvod si myslet něco jiného i o našem státě.

Postavení armády neulehčuje zvláště skutečnost, že její úlohu v listopadových událostech roku 1989 není možné hodnotit v žádném případě lépe než jako neutrální. Řada vojáků v základní službě a zvláště posluchači vojenských kateder vysokých škol se sice chovala radikálněji, ale pro reakci armády to nebylo rozhodující.

Neutrální postoje armády v listopadovém období se postupně měnily v loajalitu převážně části vojáků z povolání. Nejspíše tu sehrály pozitivní roli specifické vztahy mezi bývalým prezidentem Václavem Havlem a bývalým ministrem obrany generálem Miroslavem Vackem.

V současném období má však loajalita armády určité defetistické rysy. Těžko také jinak

označit stav, kdy se výrazná většina vojáků z povolání cítí sociálně a zvláště existenčně ohrožena. Přispěl k tomu fakt, že se armáda pod vnějšími tlaky stala daleko spíše poslušnou než demokratickou. Ale o to se ani příliš nezasloužila, takže můžeme hovořit pouze o počátcích demokratizace a humanizace v armádě. Navíc s poznámkou, že demokratizace postrádá zvláště výraznější prvky participace a humanizace výkonu vojenské služby se převážně uskutěčňovala za cenu snížení nároků na výcvik, bojovou připravenost i úroveň kázně.

Je jisté, že není lehké zasáhnout do totalitního dědictví armády a zároveň neoslabit základní funkce armády. O tom byly, jsou a jistě budou spory. Lze totiž často dost těžko anticipovat reakci armády na vnitropolitickou situaci i odhadovat míru možných vnějších rizik a ohrožení. Existují samozřejmě jako vždy jedinci, kteří mají jednoznačné názory, většinou radikální. Bohužel se dříve či později ukazují jako simplifikující.

Úspěchy armády

Přes všechnu kritickou distanci je přece jenom možné něco pozitivního přičíst na konto armády. Je to příprava a realizace reorganizace a redislokace. Nové rozmístění vojsk bylo provedeno v duchu nové obranné vojenské doktríny. Byl to nevídaný pohyb vojsk, s jakým se Československá armáda nikdy ve své historii nesetkala. Bylo to nesmírně náročné a redislokace se vážně dotkla života několika tisíc vojáků z povolání a jejich rodin.

Reorganizace armády se však z prognostického hlediska stala pouze jistým přechodovým stupněm ke skutečně odpovídajícímu modelu armády malého státu. Nepřiliší se totiž odlišila od předcházející koncepce. I když došlo k početní redukci armády i jejího technického vybavení, změna v podstatě spočívala jen ve větší diki na obranu. Aniž se to ovšem dotklo organizační struktury vojsk, jejich vyzbrojení a vůbec pojetí obranného boje.

Pozitivní je, že se však podařilo koncipovat funkce a organizační strukturu ministerstva obrany, které se svým pojetím blíží představě moderní teorie organizace a poznatkům armád vyspělých demokratických zemí. Podstatné je zvláště oddělení politickosprávní části s výrazně koncepční úlohou a vnějšími operativními činnostmi, a velení vojskům, které je svěřeno generálnímu štábu. Jisté problémy, pokud jde o fungování této struktury, spočívaly a dosud spočívají v tvorbě vojenské politiky a zajištění sociálního řízení v tom nejširším slova smyslu včetně personálního řízení.

Armádě byly vytvořeny celkem odpovídající legislativní podmínky pro její život. I když první legislativní kroky armádě spíše život zkomplikovaly, zvláště pokud jde o zákon o civilní službě z března roku 1990. Ten nakonec musel být po smutných zkušenostech změněn. Důsledky však nejsou odčiněny dosud. Převážily však zákonné normy, které počínaje novým branným zákonem zajistily občanská práva a svobody vojáků, vytvořily nové právní a sociální podmínky pro službu v Československé armádě včetně přechodu vojáků z povolání do civilního života.

Spolu s celým společenským pohybem byly nastoleny nové požadavky na celý systém řízení a velení, což si zároveň vyžádalo zásadní změny v přípravě velitelského sboru. Zákonitě to vedlo k obsahové transformaci vojenského vzdělávání a přípravy vojenských profesionálů. Zatím však nebylo dosaženo zásadní změny v řízení a velení. Stále se tu nepříznivě projevuje nedostatek osobnostních předpokladů velitelů k vedení lidí, zvláště pokud jde o schopnost vytváření dobrého sociálního klimatu ve svěřené jednotce pro realizaci cílů i vzájemné interpersonální vztahy. Nejen to, někde se dokonce posílily tendence k autokratickému způsobu řízení, což je ovšem v diametrálním rozporu s proponovaným participativním stylem.

Reálnost šance

I když většina vojáků z povolání se pro své převažující federalistické přesvědčení bude těžko a dlouho vyrovnávat s rozdělením Československé armády, přesto to může být za

předpokladu udržení dobrých vzájemných vztahů mezi armádami dvou samostatných republik jistou šancí pro přípravu, přijetí a realizaci nových modelů armády a jejich personálního obsazení.

Jediným limitujícím činitelem tu může být charakter přechodného období, tj. transformace Československé armády ve dvě armády národní. Dominantní tu zvláště je vyřešení otázky občanství, služby v armádách bez ohledu na národnost a sociální zabezpečení odcházejících vojáků z povolání. Ostatním je ovšem třeba dát co nejrychleji sociální jistoty další služby, jinak hrozí, že se odchody dostanou přes jistou kritickou mez, při které armády ztratí na kratší či delší dobu svou funkčnost. To je třeba říci naprosto otevřeně. Z tohoto hlediska je pozitivní prohlášení vojenských politických činitelů o velikosti armády i o tom, že v dané fázi jde především o rozdělení armády, ostatní je věcí dalších kroků.

Rozdělení armády a tvorba dvou armád nových musí probíhat zcela legálně, podle platných zákonů a vládních nařízení. Jinak si to ani nelze představit. Těžko totiž ve společnosti najdeme instituci, která by tak ctěla a řídila se zákony, řády, předpisy a rozkazy, jako je armáda. K tomu je zároveň nutné převést federální zákonné normy, upravující existenci armády a služební poměr vojáků z povolání, do zákonných republikových norem.

Politický přístup k armádě musí být uskutečňován v souladu s ústavou, zákony a vojenskou politikou, s respektováním, že armáda je představitelkou státnosti a suverenity země, a odpovídá za její obranu.

Není proto možné, aby se armáda stala arénou partikulárních zájmů politických seskupení či jednotlivých politických stran. Aby byla zmítána politickými, sociálními, personálními, sociálně právními, sociálně ekonomickými, materiálně technickými a jinými problémy a jejich důsledky. To je naprosto v rozporu s jejími specifickými funkcemi a zároveň je to politicky velmi nebezpečné.

Tím spíše to předpokládá, výrazněji než kdykoli jindy, kontrolu občanské společnosti nad armádou, a to zvláště prostřednictvím jejích institucí - prezidenta, parlamentů, vládní a soudní moci. Není jistě potěšujícím zjištěním, že zde není příliš mnoho důvodů k radosti. Prezident, který měl důvěru a úctu armády, se vzdal svého postu. Branně bezpečnostní výbory federálního shromáždění se již zdaleka tak nezajímají o problémy armády jako jejich předchůdci, nemluvě již o příliš krátkodobé zkušenosti s vojenskou problematikou, i když jsou tu výrazněji než v minulosti vojáci z povolání. Na druhé straně branně bezpečnostní výbory národních rad, zvláště české, se teprve vážněji začaly zabývat vojenskou problematikou. Výrazněji jsou tu pak zaangażovány vlády, jak federální, tak republikové.

V každém případě se od zákonodárných a výkonných orgánů vyžaduje, aby zákonné zabezpečily právně garantované a regulované dělení armády a vytváření armád nových. Také sociální procesy v armádě nemohou probíhat jinak než v souladu s právem a principy právního státu. Mementem tu je chování armád na území bývalého Sovětského svazu a Jugoslávie, kde bylo jak podceňováno mj. legislativní postavení armád, tak došlo k vážným problémům v jejich sociálním zabezpečení, a to nejen pokud jde o zabezpečení zpětně redislokovaných vojsk bývalé Sovětské armády, ale často i tak triviálních záležitostí, jako je zajištění platem.

Možná se leccos z determinant spravedlivého a klidného rozchodu nepodaří zajistit. Pro krátkost času či přehlícnost parlamentů a vlád. Tady by ovšem okamžitě měl nastoupit jako rozhodující etický princip. Nedokážeme-li něco zajistit legislativně, nemělo by to znamenat, že se nerozejdeme korektně. Vždycky přitom musíme mít na mysli, že v budoucnosti uspějeme jen v případě, budeme-li vzájemně dobře spolupracovat. Stíny špatného rozchodu se mohou bohužel rozplývat dlouho.

Nový model armád

Nová filozofie či koncepce armády by měla snížit rozpočtové náklady na armádu a zároveň zvýšit její účinnost, tj. obranyschopnost. I když se to zdá paradoxní, je to reálné. Předpokládá

to vytvořit účelnou kombinaci jednotek rychlého nasazení a vojenských skupin obrany teritoria, a sice ve formě modulové obrany opřené o využití dosavadní techniky a profesionálů, stále více doplňované a vyzbrojované v souladu s tímto modelem armády, tj. založené spíše na lehké vojenské technice. Dalo by se tím světu, zvláště pak sousedním státům, najevo, že je nehodláme napadnout, ale zároveň se hodláme bránit zcela nekonvenčním způsobem, v situaci, kde neexistují fronty, ani rozhodující bitvy, ale je rovnoměrně bráněno celé území státu a do kritických míst jsou nasazovány jednotky rychlého nasazení.

Ukazuje se, že podobný model armády, obrany a vedení boje je blízký charakteru a mentalitě českého a slovenského národa, lidského potenciálu, který máme k dispozici. Zároveň se tím zajišťuje široké vtažení občanů do systému obrany a de facto výstavba nových armád zdola. V nejnovější vojenské literatuře jsou tyto nekonvenční možnosti obrany malé země dostatečně popsány.

Rozhodující je mít odvahu rozejít se s dosavadními již překonanými a zastaralými vojenskými koncepcemi a uvažovat a rozhodovat se nově.

Primárním předpokladem pro to je, aby již nově vytvářené řídicí orgány armády byly vzhledem k jemu novému pojetí budovány tak, aby nový model mohl být zaveden v reálném čase.

Je patrné, že se v politickosprávních částí ministerstva obrany osvědčila existence a činnost ekonomického úseku, zaměřeného zejména na tvorbu a realizaci rozpočtu, komerční činnost a sociální zabezpečení. Pokud jde o sociální úsek, rozhodně již dozrála situace spojit jej v jeden celek s koncepčními personálními činnostmi. Úsek dosavadního strategického řízení bude nejspíš třeba transformovat na úsek tvorby vojenské politiky, tedy se širším zaměřením včetně právní služby, zahraničních vztahů a styku s veřejností.

Předpokládá se i nové pojetí činnosti generálního štábu. Neměl by být v podstatě organizační strukturou pro syntézu štábních činností, nezbytně směřující k administrativnímu řízení a řešení problémů, ale vojenským orgánem pro velení armádě. Z mnoha důvodů, zvláště věcných, by integrální součástí generálního štábu měla být výkonná složka sociálních a personálních věcí, a to s důrazem na řízení vojenské kariéry vojenských profesionálů, jejich vzdělávání, společenskovešední služby, sociální politiku, společenský a kulturní život vojáků z povolání. Tato složka by zároveň měla zajistit realizaci všech sociálních souvislostí věcných rozhodnutí. To bylo dosud Achillovou patou generálního štábu. Jeho pracovníkům se nepodařilo pochopit koncepci a podstatu sociálního řízení. Stejně tak se ovšem nepodařilo úseku sociálních a humanitních věcí nejen jim to vysvětlit, ale zároveň je pro realizaci koncepce sociálního řízení získat.

Přitom je třeba uvést, že jedním z nepominutelných úspěchů je vytvoření základny společenskovešedního výzkumu, především ve Vojenském ústavu sociálních výzkumů, v Institutu pro strategická studia, v Historickém ústavu Československé armády i na některých společenskovešedních katedrách vojenských vysokých škol. V tomto smyslu však nesehrála očekávanou roli Vysoká vojenská pedagogická škola v Bratislavě.

Před armádou je nejednoduché období. Konečně již tři roky žije v situaci permanentní transformace a redislokace. Zdá se, že tu přežijí a měli by přežít jen ti, kdo mají opravdu dobrý vztah k vojenskému povolání. Máme-li překonat přechodné období, kdy samostatné armády začnou žít duchem nové státnosti, zároveň bychom jako ideové pouto měli zachovávat a mít v úctě a ve vážnosti československou státnost. Jako zdroj, předstupeň a přirozené východisko státnosti vlastní. Je to zároveň předpoklad další úzké vzájemné vojenské spolupráce. Bude tu vždy na co pozitivního navazovat.